

Sayı: 28 ◆ Yıl: 2012

ISSN 1301-3289

İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

cesaret alarak aslında çeviri faaliyetlerinde bulunan tüm din felsefecilerini ilgilendirecek birkaç hususa dikkat çekmek istiyorum. Öncelikli olarak Batı dillerindeki felsefi kavramların Türkçe'ye aktarımında, çevirinin temel kurallarından birisi olan yaygınlık ve uygunluk ilkelerine dikkat edilmelidir. Söz gelimi, "evidentialist" sözcüğü Türkçe'nin hem telaffuz hem de imlâ kurallarına aykırı bir kullanımdır; kaldı ki metnin pek çok yerinde de "delilci" şeklinde kullanılmaktadır. Yahut da, "evidential" sıfatını "delil-sel" diye karşılamak dil bilimsel açıdan uygun görünmemektedir. Şöyle ki, "-sel / sal-" nispet eki, Arapça kökenli sözcükler için kullanılamaz; bunun yerine, Arapça kökenli "delil" sözcüğü her hâlükârda korunacaksa, "delili" ya da "delilci" denilebilir. Aynı şey "upuygun" sözcüğü için de geçerlidir; Türkçe'deki "upuygun" sözcüğü, İngilizce'deki "proper" sözcüğünün değil "adequat" sözcüğünün karşılığıdır. Bunların dışında, "reformed" sözcüğünün bazen "reformist" (s. 14) bazen de "reform" (s. 213); yine "neutralism" sözcüğünün bazen "tarafsızlıkçılık" (s. 25) bazen de "tarafsızlık" (s. 29) şeklinde karşılandığı görülmektedir. Bir sonraki baskıda bu ve benzeri küçük hataların giderilmesi durumunda, çevirinin kusursuz bir örnek olacağı kanaatindeyim.

Nebi Mehdiyev*

Tarınsız Ahlak?

Walter Sinnott-Armstrong (çev. Attila Tuygan)

İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, 128 sayfa.

Eser, genel itibariyle, Tanrı inancına dayanmayan bir ahlâkın imkânını tartışmaktadır. Amerikalı Filozof Walter Sinnott-Armstrong'un temel iddiası, ahlâkın herhangi bir dine dayanmaksızın bağımsız bir şekilde tesis edilebilirliğidir. Müellife göre, ahlâkın bir dine dayanmadan var olamayacağını kabul etmek, son derece yanlış bir tavidir ve ne yazık ki bu yanlış tutum içinde sadece teistler değil, daha vahim bir durum olarak ateistler ve agnostikler de yer almaktadır. Böylece ateist ve agnostikler dolayısıyla ahlâki din ile özdeşleştirmiş, bir anlamda dine dayanmayan bir ahlâkın imkânını yadsımış olmaktadır. Sinnott-Armstrong, ateistlerin bir Tanrı'nın nâmevcüdiyeti veya Tanrı'nın ölümü durumunda ahlâki değer ve hükümlerin nesnel olmaktan çıkıp öznel bir niteliğe bürüneceğini savunmalarının

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

mahzurları üzerinde durmaktadır. Aynı şekilde teistler de ateistlerin öznel bir ahlâk anlayışını benimsemeleri dolayısıyla ahlâk yoksunu olduklarını iddia etmektedirler. Esasen her iki yaklaşımı da hatalı bulan müellif, bu çerçevede birtakım sorunsalları da tartışmıştır: Ateizm; ahlâkî değer, kural ve vazifelerin inkârı demek olan nihilizmi doğurur mu? Bir dine inanmadan da ahlâklı olunamaz mı? Sinnott-Armstrong'a göre, "Tanrı öldüyse her şey mubahtır" söylemi, Tanrı'ya olan inançtan ziyade, Tanrı'nın durumu hakkındadır. Ayrıca hangi eylemlerin yapılması veya yapılmaması gerektiğini belirtmekten ziyade, bütün eylemlere izin verildiğini ifade etmektedir. Bu açıdan eser "Tanrı öldüyse her şey mubahtır" sloganına bir reddiye niteliği de taşımaktadır.

Yazara göre teist ve ateistler arasında aşılması neredeyse imkânsız kalın duvarlar örülmüştür. Bunu ispatlamak için yazarın sorduğu en temel sorulardan biri -eserin de bir bölümünün başlığını teşkil eden- "Bir Ateistle Evlenir misiniz?" sorusudur. Ona göre, bu soruya hem teistler hem de ateistler olumsuz cevap vermektedir. Çünkü bir yandan teistler ateistlerin ahlâklı olabileceğine inanmaz ve itimat etmezler, öte yandan ateistler de inanç sahibi olmalarından ötürü teistleri bağnaz ve geri bulmaktadır. Elbette evlilik mevzubahis olduğunda pek çok insan buna mesafeli yaklaşacaktır. Yazara göre, aynı peşin hüküm söz gelimi seçimlerde ateistlere oy verilmemesinde veya bir iş başvurusunda onların kabul edilmemelerinde de görülmektedir. Bu şartlar altında ateistlere pek şans tanınmamaktadır.

Müellif, dinin ahlâklılık üzerinde herhangi bir müspet katkısının olmadığını, öte taraftan ateizmin de peşinen ahlâksızlığa yol açmayacağını ortaya koyma gayretindedir. Bunun için eser, dine dayanan ahlâkın birtakım tenakuzları barındırdığını iddia etmektedir. Söz gelimi, Kitâb-ı Mukaddes'e göre Tanrı'ya inanmamak, gayriahlâkî bir fiildir ve bağışlanması muhaldir. Buna mukabil teistler, cinayet ve tecavüz gibi ağır suçların bağışlanabilir olduğunu kabul etmektedir. Yazar, bir yandan bunu tenkit ederken bir yandan da Tanrı'nın varlığının reddinin ahlâksızlık sayılamayacağını seküler bir şekilde temellendirmektedir (s. 25-27). Ona göre, teist bir insan ahlâksız, aynı şekilde ateist bir insan da ahlâklı olabilir. Hem teistler hem de ateistler insandırlar ve bunlar arasında iyi insanlar olabileceği gibi kötüler de bulunabilir. Ahlâk yoksunu ateistler, ateist bir ahlâkın olabilirliğini gölgelememelidir; bu, tıpkı ahlâk yoksunu teistlerin varlığının olabilirliği gibi bir durumdur. Teistler de ateistler de insandır; kaçınılmaz olarak bazıları ahlâklı bazıları da ahlâksız olacaktır (s. 31-35). Müellif ateistlere de seslenir: Ateistlerin de ahlâklı olabileceğini göstermek tamamen biz ateistlere bağlıdır. Biz ahlâklı olursak, insanlar ateizmin ahlâksızlık olmadığını göreceklerdir.

Tatbik açısından, dinin ahlâk üzerinde herhangi bir tesirinin olmadığına da işaret eden Sinnott-Armstrong'a göre, söz gelimi hastanenin etik kurulunda karar alınma safhasında doktorlar arasındaki fikir teatilerinde hiç kimse Kutsal Kitap'a atıf yapmamaktadır. Demek ki, Kutsal Kitap olmadan da insanlar ahlâkî hükümlere varabilmektedir. Ayrıca teistik ahlâkın başka bir müşkülü de şudur ki, ahlâkî emirleri buyuran Tanrı, insandan tamamen farklı bir varlıktır. Bu cihetten onun cezalandırıcılığının insan için rol-model teşkil ettiğinin savunulması ahlâklılık için sıkıntı doğurur. İşte bu nedenden ötürü, Tanrı için iyi olan bir şey, insan için iyi olmayabilir (s. 108-110). Buna binaen yazar, ahlâklılığın Tanrı inancından bağımsız olduğunu ve ahlâkın inançtan müstakil bir mesele olarak ele alınması gerektiğini sıkça vurgulamaktadır.

Bu savı desteklemek için Sinnott-Armstrong, birtakım istatistiklerden hareket eder. Ona göre, karşılıklı ithamlar yerine, teizmi ve ateizmi değerlendirmek için gerekli olan şey, istatistiklerdir. Söz konusu istatistikler, inançlı insanların nüfusun kâhir ekseriyetini oluşturduğu ülkelerdeki suç oranlarının seküler ülkelere nispetle daha fazla olduğunu göstermektedir. Yine o, şunu söylemekten de imtina etmez: Ateizm veya dinin ahlâksızlıkla ilişkisine dair araştırmaların pek çoğu, esas itibarıyla güvenilir değildir. Araştırmalar doğruysa, bunlardan çıkan neticeye göre, dindarlar daha fazla hayırsever, ateistler de daha az peşin hükümlüdür. Buradan hareketle eser, her iki grubun da birbirinden karşılıklı olarak öğrenebileceği kıymet hükümleri olduğunu (s. 51) ortaya koymakta ve buna istinaden bir anlamda araya duvar örülmesinin hiç kimseye fayda getirmeyeceğini savunmaktadır. Dolayısıyla ateistler dindarlardan hayırseverliği, dindarlar da ateistlerden hoşgörülü olmayı öğrenebilir. Şunu rahatlıkla söylemek mümkündür: Günümüzde ahlâka ilişkin meseleler ne sadece teistleri ne de sadece ateistleri ilgilendirmektedir. Bu sorunlar tam mânasıyla küreseldir ve şayet ateist ahlâk, çözüm bekleyen etik sorunlar için bir çıkar yol geliştirirse, teistlerin de bu çözüme katkıda bulunacakları ve bunu destekleyecekleri su götürmez bir hakikattir.

Teistik ahlâk gibi Altın Kural da, Sinnott-Armstrong'un tenkitlerinden nasibini almıştır. Yazar, Altın Kural'ı "Bir insanın bana bir milyon dolar vermesini istiyorum, o hâlde ben de ona bir milyon dolar vermeliyim" şeklindeki misalden hareketle eleştirmektedir. Benzer şekilde bir hâkim, suçlunun cezasını karara bağlarken, kendisine böyle bir ceza verilmesini istemediği için, Altın Kural gereği suçluyu salıvermesi gerekmektedir. Fakat müellifin bu konuda dikkatinden kaçan husus şudur: Suçlu mahkeme önüne daha evvelden Altın Kural'ı ihlâl ettiği için çıkmıştır. Yazar bir yandan kişinin başkasına sebepsiz yere vurmasını ahlâk dışı sayarken (s. 59-60), öte yandan da Altın Kural'ı tenkit etmiş olmakla kendisiyle çelişmektedir.

Ne dinî ahlâkı ne de Altın Kural'ı kabul eden müellif, bir fiilin kötü oluşunu seküler bir zeminde temellendirmek için “zarar” kavramına müracaat eder: Şayet bir eylemin başkalarına zararı dokunuyorsa, o eylem gayriahlâkidir. Başkasına karşı ifâ edilen fiilde empati ve nesnellik şarttır. Kişinin kendisine zarar vermesi ise gayriahlâkî değil, ancak gayriahlâkî bir hareket olarak görülmelidir (s. 59). Kişinin kendisine verdiği zararın gayriahlâkîliği konusundaki dilemmayı görmek, okuyucu açısından zor olmasa gerektir. Çünkü ahlâk, kişinin kendisinden başlamak suretiyle diğer bütün varlıklara ilişkin geniş bir eylem alanını tazammun etmektedir. Başka bir açıdan da, teolojik yaklaşıma göre, nasıl ki her şey Tanrı'ya aittir; şu halde Tanrı'ya ait bir varlık olarak insan da Tanrı'nın yapmayı yasakladığı bir fiili kendisine karşı tatbik etmesi neticesinde gayriahlâkî davranmış olacaktır. Bu cihetten bakıldığında, insanın kendisine karşı verdiği zararlar da ahlâkî bir mahiyet kazanmış olmaktadır.

Son olarak eserde “Bir ateist ne yapmalı?” sorusuna da cevap aranmaktadır. Buna göre, söz gelimi Christopher Hitchens gibi yazarlar “Din her şeyi zehirliyor” biçiminde bir cümle kaleme aldıkları vakit, ateistler buna alkış tutmak veya sessizce geçiştirmek yerine, böylesi tutumları tenkit etmeyi bilmelidir. Yine ateistler, kendi içlerindeki aşırılıklar karşısında hakkaniyetli davranırlarsa, teistler de dinin aşırılıkları karşısında bu şekilde davranmayı öğreneceklerdir (s. 121). Yazara göre bir başka mesele de şudur: Gerek ateistler gerekse agnostikler hangi noktalarda eksiklikle mâlûl olduklarını da bilmelidirler. Söz gelimi ateizm, dinin insanlara sunduğu güven duygusunu, başka bir ifadeyle insanların hummalı bir şekilde cevabını aradıkları nihâî soruların karşılığını, dinde söz konusu olduğu gibi aynı kesinlikle veremez. Elbette ki ateistler bu cevapları veremiyor olsa da, bu durum Tanrı'nın varsayılmasını gerektirmez. Yine ateist ve agnostiklerde bulunan bir noksanlık, kendi aralarında bir toplumsal dayanışmanın bulunmamasıdır. İnananlar, daha fazla insanın kendi inançlarını benimsemesini ister ve bunun için çaba sarfederler. Oysa ateistler için aynı durum söz konusu değildir. Buna ilâve olarak ateistlerin birtakım hayır işleri konusunda da inananlardan öğreneceği şeyler bulunmaktadır. Aslında bu hususlarda Tanrı'ya inanç duymaksızın da pek çok iş yapılabilir. Gerekli olan şey, sadece neyin nasıl yapılması gerektiğini bilmektir. Sinnott-Armstrong, şunu ilâve etmekten geri durmaz: Teist ve ateist, hepimiz aynı geminin yolcularıyız ve bunu da hatırdan çıkarmamalıyız.

Eseri ana hatlarıyla değerlendirdiğimizde, öncelikle ahlâkın ateizm üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunduğunu ve teistik ahlâkî belli noktalarda tenkit ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, eser bir mânada teistlerle ateistlerin, karşılıklı saygı ve anlayış çerçevesinde, bir arada yaşamaları ve ahlâklılıkla ilgili fikir alışverişi içerisinde olmaları gerektiğine dair bir çerçeve de ortaya koymaktadır. Öte taraftan sürekli olarak dinî ahlâka temas edilmesi, kaçınılmaz

olarak okuyucuyu, “Ahlâkın ateist yorumu, dinî ahlâka bu kadar atıfta bulunmadan temellendirilemez miydi?” sorusunu sormaya sevk etmektedir. Esasen, teistik ahlâk görüşleri nasıl ki ateist ahlâk görüşlerinden bağımsız bir temellendirme yapıyorsa, ateist ahlâk kuramının da teistik görüş ve kuramlara cevap yetiştirme kaygısı duymaksızın sırf ahlâklılık için ahlâk meselesini gaye edinmelidir. Başka bir ifâdeyle, dinî ahlâkı savunanlar, görüşlerini temellendirmede kendi kaynaklarına müracaat ederken, entelektüel bir gerginlik içinde bulunmamaktadır. Aynı bakış açısı ve ilme yaraşır bir sükûnet hali ateist ahlâkın tesisinde de söz konusu olmalıdır. Bu kaygı hali pek çok eserde görülmektedir ve kanaatimizce artık değiştirilmesi gereken bir usul hatasıdır. Ayrıca ateist ahlâk görüşlerinin, Tanrı’ya ve Tanrı’ya inananlara karşı duyulan öfke ve tepkiden sıyrılarak teorilerini bu âdetâ “ergin olmayış durumundan” âzâde bir şekilde ortaya koymaları daha isabetli ve ilmî olacaktır. Kısacası, kitabın başlığını nazarı itibara aldığımız vakit, sorusu eserin bel kemiğini “Ateist bir ahlâk nasıl temellendirilebilir?” oluşturmalydı, diyebiliriz.

Kitapla ilgili birkaç hususa daha dikkat çekilmesi gerekiyor. Bunların ilki başlıkla ilgilidir. Eserin orijinal ismi **Morality Without God?**, ifâdesi Dostoyevski’deki “Without God, anything is permitted” (Tanrı yoksa, her şey serbesttir) ünlü deyişindeki “Without God” ifadesine bir gönderme niteliği de taşımaktadır. Bunun yanı sıra asıl dikkate şâyân husus, eserin ileri sürmüş olduğu savı vurgulamak için “~~Without God?~~” ifadesinin üzeri çizilmiş olmasıdır. Zira müellif herhangi bir Tanrı’nın varlığına inanmaksızın da ahlâklılığın ve ahlâklı insanların olabileceğini savunmaktadır. Ne var ki başlığın çevirisinde ince bir ayrıntı dikkatten kaçmıştır: Orijinal başlıkta soru işaretinin (?) de üzeri çizilidir ve burada müellif okuyucuya, Tanrı’ya inanmaksızın ahlâklı bir insan olunabileceğine dair şüpheleri izale etmeye yönelik imalı bir mesaj vermektedir. Başka bir ifadeyle, Sinnott-Armsrong başlıkta Tanrısız ahlâkın mevcudiyetinden asla kuşku duyulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. İşte bu ince teferruat, başlığın dilimize aktarılmasında gözden kaçırılmıştır. Eserin başlığı dilimize “~~Tanrısız~~ Ahlâk?” şeklinde aktarılmış olsaydı, öyle görünüyor ki müellifin meramı okuyucu tarafından daha kolay fark edilebilirdi. Bundan başka, bir eserin olmazsa olmaz bölümü “İçindekiler” kısmıdır ki, bu sayede kitabın muhtevası hakkında okuyucunun ilk elde bir fikir edinmesi kolaylaşmaktadır. Fakat kitabın aslında “Contents” mevcut olmasına rağmen çevirinin ne yazık ki bir “İçindekiler” bölümü bulunmamaktadır. Ayrıca künye bilgileri kapsamında, tercümesi yapılan eserin hangi yayınevi tarafından kaç yılında neşredildiğinin belirtilmemiş olması da bir eksiklik sayılabilir.

Rabia Soyucak*

* Yrd. Doç. Dr. Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü.